

Szegedi Tudományegyetem
Természettudományi és Informatikai Kar
Földtudományok Doktori Iskola
Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék

A turizmus hatására bekövetkező változások a hazai fürdővárosokban

Doktori (Ph.D.) értekezés tézisei

Martyin-Csamangó Zita

Témavezető:
Dr. Boros Lajos
egyetemi docens

Szeged
2020

I. A témaválasztás indoklása, szakirodalmi előzmények

A turisztikai kereslet globálisan érzékelhető jelentős növekedése (UNWTO 2018) a kínálat folyamatos bővülését eredményezte; a potenciális gazdasági előnyöktől vezérelve egyre több térség kapcsolódott be a turizmus vérkeringésébe (MATHIESON, A.–WALL, G. 1982; MEZŐ F.–KOVÁCS T. 2010; RAMUKUMBA, T. et al. 2012). A turizmus ugyanis a terület- és településfejlesztés egyik fontos eszköze lehet (AUBERT A. 2001; PÉTERI L. 2003; HANUSZ Á.–PRISTYÁK E. 2007; VANHOVE, N. 2011; GYURKÓ Á. 2020), hiszen a növekvő bevételek, az új munkalehetőségek, az infrastrukturális beruházások, a kultúra-élnékités, a kedvező települési környezet, a tőkeberuházások, a kedvező demográfiai folyamatok révén az egész településre pozitív hatást fejthet ki. A turizmus interszektoralis jellege miatt ugyanakkor nem csak eszköze lehet a területfejlesztésnek, hanem profitalhat is belőle (MICHALKÓ G. 2001); hiszen a jól kiépített intézményrendszer, infra- és szuprastruktúra, a megfelelő közbiztonság, higiéniai körülmények és a szép környezet jobban vonzza a turistákat is (LENGYEL M. 2004), tehát a turizmus-és településfejlesztés kölcsönösen hat egymásra.

Mindezt felismerve, az idegenforgalom szerepének globális felértékelődésével, Magyarországon is egyre több település fektet hangsúlyt a turizmus fejlesztésére. Különösen igaz ez olyan városokra, ahol valamilyen természeti adottság is rendelkezésre áll a turisták vonzásához. *Cholnoky Jenő* a térnek csak bizonyos pontjain rendelkezésre álló kedvező természeti tényezőket, amelyek a települések kialakulása és fejlődése szempontjából előnyösek lehetnek, helyi energiáknak nevezte (PIRISI G.–TRÓCSÁNYI A. 2015). Ilyen helyi energia lehet a termásvíz, mely világviszonylatban is kiemelkedő adottsága hazánknak. Európában ugyanis Magyarország rendelkezik a legnagyobb felszín alatti termásvíz-készlettel (ÁRPÁSI, M.–SZABÓ, GY. 2000), ráadásul a Pannon-medencében nagyon vékony a földkéreg, így a geotermikus gradiens átlagos értéke hazánkban másfélszerese a világtálagnak. Ennek köszönhetően a magas hőmérsékletű felszín alatti vizek országunkban már kisebb mélységből is kitermelhetők (FISCHER, A. et al. 2009), ráadásul a termásvizek többsége kedvező ásványianyag-összetétele miatt gyógyvízként is minősített. Ez megfelelő alapot nyújt számos település számára, hogy fürdő létesítésével turistákat vonzzon területére. Nem véletlen, hogy Magyarországot a világ legfontosabb fürdő- és egészségturisztikai desztinációi közé sorolják (MICHALKÓ G.–RÁTZ T. 2010).

Emellett a 20. század során fellendült idegenforgalom, illetve gyógyturizmus a termásvíz településfejlődésben betöltött szerepét jelentős mértékben felértékelte, számos település (pl. Cserkeszőlő, Zalakaros, Bük) ennek köszönheti létét, gyors fejlődését (KOVÁCS Z. 2002). A 21. században

több nemzetközi turisztikai trend (pl. az idősök növekvő részvétele a turizmusban, vagy az egészségtudatosság fokozódása) újabb lendületet adott a kereslet növekedésének; az ezredfordulótól világszerte az egészségturisztikai utazások mutatják az egyik legdinamikusabb fejlődést (KISS K.–TÖRÖK P. 2001; AUBERT A.–BERKI M. 2007; JOPPE, M. 2010; VIZI I.–STRACK F. 2020). Ráadásul az egészségturizmus egyik leggyorsabban növekvő ága a fürdőturizmus (MAK, A. et al. 2009; GUSTAVO, N. 2010), így a turizmus remélt előnyeitől vezérelve újabb települések váltak „fürdővárossá” hazánkban. Ehhez jelentős mértékben hozzájárult a 2000-es évektől a fejlesztésekhez elérhető források ugrásszerű növekedése is (BUDAI Z. 2002).

Az egészségturizmus fejlesztése a már említett jó adottságok és a fürdők iránti kereslet növekedése mellett azért is kapott kiemelt támogatást országunkban, mert ez a termék megoldást jelenthet a hazai idegenforgalom számos gyengeségére: például a szezonalitásra és a rövid tartózkodási időre. A gyógykúrákat ugyanis bármikor igénybe lehet venni, ezenfelül a gyógyulni vágyókat általában hosszabb tartózkodási idő és magasabb átlagos költés jellemzi (SMITH, M.–PUCZKÓ L. 2010; STRACK F. 2019). A területi dekoncentrációban is fontos szerepe lehet, hiszen az ország területének közel 70%-án található termásvíz (BUDAI Z. 2001), azaz sok helyen adottak a helyi energiák.

Mindezen lehetőségeket kihasználva, az utóbbi 20 évben sok hazai település vált – a meglévő fürdő fejlesztésével, vagy új fürdő létrehozásával – potenciális egészségturisztikai célterületté. A turizmus fejlesztése, illetve a turisták megjelenése számos változást generált ezeken a fogadóterületeken, így érdemes ezeknek a hatásoknak a vizsgálatával foglalkozni. A turizmus különböző hatásainak vizsgálata azért lényeges, mert általa meghatározható a turisztikai fejlesztések sikerességének mértéke, a bekövetkezett változások előnyei és hátrányai (PALANCSA A. 2005a).

A turizmus sokféle következménye közül az értekezés a fürdővárosok fejlődésében, társadalmi-gazdasági helyzetében bekövetkező változásokra fókuszál, illetve, hogy ezeket a változásokat hogyan érzékelik és értékelik a helyi lakosok. A legtöbb kutató elsőként a turizmus gazdasági hatásainak vizsgálatára fókuszált (pl. SADLER, P.–ARCHER, B. 1975; MESCON, T.–VOZIKIS, G. 1985; FLETCHER, J. 1989; GETZ, D. 1991; DWYER, L.–FORSYTH, P. 1996), hiszen eleinte csak a pozitívumokra koncentrálna a legtöbb kedvező hatást itt tudták számszerűsíteni. Ugyanakkor viszonylag korán körvonalazódott, hogy a változásoknak vannak negatív következményei is, illetve ugyanazt a változást más-más érdekcsoportok különböző módon érzékelhetik és értékelhetik. Így a kutatók körében nagy hangsúlyt kapott a turizmus társadalmi hatásainak, illetve a helyi lakosok attitűdjének

megismerése is (pl. HAUKELAND, J. 1984; AP, J. 1992; KING, B. et al. 1993; AKIS, S. et al. 1996).

Elfogadva LEFEBVRE, H. (1991:26) megállapítását, miszerint „*a tér társadalmi termék*”, a terület- és településfejlesztésnek nem csak a térre, hanem a társadalomra is koncentrálnia kell, mivel a tér és a társadalom kölcsönösen hat egymásra. Ha a településen megvalósuló fejlesztések az ott élők érdekeitől eltérő módon történnek, illetve ők nem részesülnek a turizmus pozitív hatásaiból, akkor elidegenedhetnek a területtől és a turistáktól is. LENGYEL M. is hangsúlyozza, hogy a helyi lakosság a turizmus egyik főszereplője, akik nélkül az egész nem hozható létre, és a turizmus „*semmit sem ér, ha az egésznek nem haszonélvezője ő maga*” (LENGYEL M. 1995:51). Egy desztináció keresettségét, sikerességét jelentősen befolyásolhatja az ott élők turistákkal és turizmusfejlesztéssel szemben kialakult attitűdje, viselkedése (TÓTHNÉ KARDOS K. 2016), így ennek vizsgálata alapvető fontosságú.

A fentiekhez kapcsolódóan fontos még kiemelni, hogy a turizmus olyan komplex rendszer, amely megvalósulása esetén közvetve vagy közvetlenül a helyi lakosság jelentős részét érinti (PALANCSA A. 2007). A helyi közösség életében bekövetkező változások mélysége és jellege jelentősen függ az adott desztinációba látogató turisták jellemzőitől, a fogadó lakosság attitűdjétől, a turisztikai szektor fejlettségétől és a fogadó terület állapotától (DOXEY, G. 1975; BUTLER, R. 1980; PUCZKÓ L.–RÁTZ T. 2005; KUNDI V. 2012), így a változások több szempontú, komplex vizsgálata elengedhetetlen.

A támogatások és a nemzetközi turisztikai trendek hatására elindult tudatos fejlesztéseknek köszönhetően tehát mind mennyiségében mind minőségében jelentősen bővült a hazai kínálat. Ezek a fürdővel rendelkező települések kiemelkedő népszerűségnek örvendenek, így a turisták által generált forgalom és a turizmushoz kapcsolódó fejlesztések számos változást eredményeztek ezeken a célterületeken. A fejlesztések értékelése és a jövőbeli beruházások szempontjából tehát fontos kérdés lehet, hogy a turizmus milyen jellegű változásokat eredményezett a települések társadalmi-gazdasági helyzetében, a fürdő fejlesztése hozzá tudott-e járulni a települések fejlődéséhez. Továbbá azt is fontos megvizsgálni, hogy a helyi társadalom hogyan viszonyul ezekhez a változásokhoz, azaz hogyan élik meg a fejlesztések hatásait. Ezek a szempontok jelentik az értekezés kiindulópontját.

II. Célkitűzések és kérdések

Az értekezés célja megvizsgálni, hogy a fürdő mint termálvízre létesült komplexum, mennyire tekinthető a települések fejlődését lokálisan serkentő

adottságnak; és a helyi lakosok milyen előnyeit, hátrányait érzékelik a fürdőfejlesztés által generált változásoknak.

Az ehhez kapcsolódó alkérdések és részcélok két nagyobb csoportra oszthatók.

Az értekezés elméleti fókuszú kérdései:

- *A turizmus hogyan segítheti a települések fejlődését, és milyen módon változtathatja meg a helyiek életét?*
- *Mely települések tekinthetők valóban fürdővárosnak hazánkban és ezek miként váltak fontos turisztikai célterületté az utóbbi évtizedekben?*

A fenti kérdésekhez kapcsolódó részcélok:

- A szakirodalom alapján feltárni a turizmus településre és az ott élőkre gyakorolt lehetséges hatásait. Meghatározni a fürdőváros fogalmát, ehhez felállítani egy viszonylag objektív értékelési rendszert. Megvizsgálni az egészségturisztikai kereslet növekedésének mozgatórugóit, valamint feltárni a hazai gazdaságpolitika fürdőturizmust támogató törekvéseit.

Az értekezés gyakorlati fókuszú kérdései:

- *Az ezredforduló óta a külső körülmények (támogató gazdaságpolitika, turisztikai trendek) hatására milyen kimutatható változások történtek a fürdővel rendelkező településeken?*
- *Az elmúlt évtizedek fejlesztései hogyan hatottak a hazai fürdővárosok fejlődésére, a helyiek életére?*

A fenti kérdésekhez kapcsolódó részcélok:

- Különböző társadalmi-gazdasági mutatók segítségével meghatározni, hogy tapasztalhatók-e különbségek a fürdővel rendelkező és a fürdővel nem rendelkező települések között. Esettanulmányok segítségével megvizsgálni a fürdőfejlesztés óta bekövetkezett változásokat és megismerni a turizmus helyi lakosok által észlelt hatásait.

Mindezekhez kapcsolódóan három hipotézis fogalmazódott meg a kutatás kezdetekor:

1. *A fürdőnek pozitív hatása van a települések társadalmi-gazdasági helyzetére.*

2. *A turizmus gazdasági-társadalmi szempontból pozitív hatásai nem minden esetben terjednek ki a fürdővárosok egészére.*

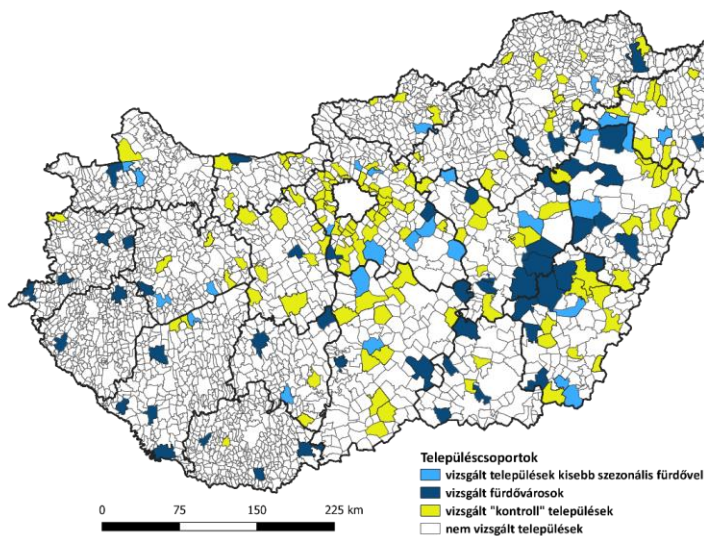
3. *A jelentősebb pozitív változásokat elérő fürdővárosok esetében a siker kulcsa a turisztikai fejlesztések integrálása.*

III. Az alkalmazott kutatási módszerek

Az elméleti jellegű kérdések megválaszolásához hazai és külföldi szakirodalmak elemzését, illetve a kapcsolódó országos fejlesztési dokumentumok tartalomelemzését végeztem el. A dokumentumok kapcsán

elsősorban azt vizsgáltam, hogy milyen pontokon érintik az egészségturizmus fejlesztését, milyen lehetőségeket teremtettek a fejlesztést tervező települések számára, és mennyire voltak eredményesek ezek a központi törekvések.

A fókuszáltabb vizsgálat érdekében a statisztikai adatok elemzésekor a vizsgálandó települések körét a hazai kisvárosokra szűkítettem. A kiválasztáskor a TÉRPORT népességszám alapján meghatározott hazai településtípusait vettem alapul, vagyis az 5-20 ezer fő közötti népességű településeket vizsgáltam (a kiválasztásnak a városi rang megléte nem volt feltétele). A kiinduló 2001-es népességszám adatok alapján összesen 218 település került a vizsgálatba. Ezeket a településeket három további kategóriára osztottam: a tényleges fürdővárosok, a kisebb fürdővel rendelkező települések és a fürdővel nem rendelkező ún. „kontroll települések”. A fürdővárosok közé 55, a kisebb fürdővel rendelkezők közé 27, a kontroll csoportba pedig 136 település került (1. ábra).

1. ábra: A statisztikai elemzésbe vont települések

Forrás: saját szerk.

Annak érdekében, hogy meghatározzam, milyen mérhető előnyöket jelent a fürdő megléte, 20 – a KSH adatbázisából elérhető – társadalmi-gazdasági mutató mentén (1. táblázat) hasonlítottam össze az elemzésbe vont fürdővel rendelkező és a fürdővel nem rendelkező településeket. A mutatókat a hazai

egészségturizmus fellendülésének időszakában, 15 éves intervallumban vizsgáltam; 2001-től 2015-ig.

A vizsgált mutatók köre	
személygépkocsik száma	nyilvántartott álláskereső száma
összes kereskedelmi szálláshely férőhelyeinek száma	egyéb (2009-ig magán) szálláshelyek férőhelyeinek száma
egyéb (2009-ig magán) szálláshelyek vendégéjszakáinak száma	vendégéjszakák száma a kereskedelmi szálláshelyeken
iparüzési adó	bűncselekmények száma
új épített lakások száma	vándorlási egyenleg
öregedési index	regisztrált vállalkozások száma
rendszeres szociális segélyben részesítettek száma	a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátásban működő vállalkozások száma
IFA tartózkodás után	kiskereskedelmi üzletek száma
összevont SZJA adóalapba tartozó jövedelem	OP turisztikai prioritástengelyre elnyert pénzösszeg
település támogatás összege	önkormányzat mérlege (bevétel-kiadás)

1. táblázat: A vizsgált mutatók köre

Forrás: saját szerk.

Az elemzés során az indikátorok vizsgált intervallumra vonatkoztatott átlagértékeivel dolgoztam, az összehasonlíthatóság érdekében fajlagos mutatókat használva. Először egyváltozós számításokat végeztem, ahol a fürdővel rendelkező települések és a fürdővel nem rendelkező települések átlagértékeit hasonlítottam össze, majd SPSS segítségével főkomponens- és klaszteranalízis készült. A többváltozós elemzést elvégeztem külön, csak a fürdővel rendelkező településekre (82) is, hogy megnézzem közöttük kirajzolódik-e valamiféle csoportosulás vagy nagyobb eltérés bizonyos mutatók mentén.

Annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy az elmúlt évtizedek fejlesztései hogyan hatottak a hazai fürdővárosok fejlődésére, illetve a változásokkal mennyire elégedettek a fürdőlátogatók és a helyi lakosok, már kisszámú mintaterület kiválasztását indokolta, ahol a folyamatok mélyebb, alaposabb megismerése volt a cél. A kiválasztott két esettanulmány, fürdők sikeres fejlesztései miatt a szakirodalomban is „best practice”-ként emlegetett, (lásd pl. RUSZINKÓ Á.–DONKA A. 2015) Mórahalom és Tiszakécske folyamatait mutatja be.

A településen végbement változások megismeréséhez egyrészt feldolgoztam a vizsgált városok településtörténetét, fejlesztési dokumentumait, valamint terepbejárás, műholdfelvételek és archív fotók

segítségével vizsgáltam a települések szerkezetében, funkcióiban történt változásokat. Emellett mindkét település esetében céлом volt a helyi döntéshozók, a turisták és a helyi lakosok véleményének megismerése. Így a primer kutatás egyik aspektusát jelentették a félig strukturált interjúk, melyek olyan helyi lakosokkal készültek, akik átértékelték a változásokat és valamilyen módon szorosabban kapcsolódnak a helyi turizmushoz. A két településen összesen 12 interjú készült (Tiszakécskén 5, Mórahalmon 7) helyi önkormányzati képviselőkkel, a turizmus kínálati oldalának meghatározó szereplőivel, vállalkozókkal. Az interjúk célja elsősorban az volt, hogy megismerjem a különböző nézőpontokat, véleményeket a helyi változásokkal, a fejlesztések sikerével kapcsolatban.

A primer kutatás másik aspektusát a turisták és helyi lakosok körében végzett kérdőíves felmérések jelentették. A turistákat a vizsgált települések fürdőiben személyesen kérdeztem meg kérdezőbiztosok segítségével. A mórahalmi gyógyfürdőben két időpontban végeztünk felmérést, az első 2010. július 15-19. között zajlott, melynek eredményeként 255 értékelhető kérdőív került kitöltésre. A 2010-es felmérés tapasztalatai szerint (MARTYIN Z.–BOROS L. 2012) a fiatal és középkorú nők felülreprezentáltak, míg a férfiak és az idősebb korosztály alulreprezentáltak volt, ezért a 2012-es felmérésre a kvótás mintavétel egyfajta formáját alkalmaztam (BABBIE, E. 2008). Ehhez a kérdőíves felmérést megelőzően látogató megfigyelést végeztem segítőtársaimmal a fürdő bejáratainál állva. A kérdőívezést már a megfigyelés eredményeinek tükrében végeztük, azaz olyan arányban kérdeztük meg a vendégek véleményét korosztályra és nemre való tekintettel, amilyen arányban a megfigyelés szerint alkották a fürdő látogatói körét. A második kérdőíves felmérés a megfigyelés után két héttel, 2012. július 20-23-ig zajlott, mely során 311 értékelhető kérdőív került kitöltésre.

Tiszakécske esetében az előbb bemutatott szisztémát alkalmazva, szintén a megfigyelés után, az eredmények figyelembevételével, 2013. július 16-21 között került sor a felmérésre a Tisza-parti Termálfürdőben, mely során 283 kérdőív került kitöltésre. A fürdőlátogatók körében végzett kérdőíves felmérés során mindkét településen elsősorban arra voltam kíváncsi, hogy az idelátogatók hogyan ítélik meg az adott települést és fürdőjét, és hogy miért épp az adott kisvárosi fürdőben töltik szabadidejüket.

A helyi lakosok véleményének kérdőíves felmérése szintén személyes megkeresés útján, kérdezőbiztosok segítségével zajlott. A felmérés során igyekeztünk az egész településre kiterjedő lefedettséget elérni, így alapvetően minden utcában, minden harmadik ház valamely (18 éven felüli) lakójának megkérdezése volt a cél. Ezt a rendszert sajnos a későbbiekben a válaszadási hajlandóság sok esetben felülírta (ez esetben a szomszédos házak kerültek lekérdezésre). A lakossági kérdőíves felmérés Tiszakécske esetében 2013.

július 18-21 között zajlott, melynek keretében 273 kérdőív került kitöltésre. Mórahalmon a lakossági felmérés 2013. október 18-26 között történt, melynek eredményeképpen 281 kérdőív került kiértékelésre. A kutatás elsősorban a helyiek turizmussal szembeni attitűdjeire, a turistákkal való kapcsolatára, illetve a turizmus hatásainak lakossági észleléseire vonatkozott.

IV. Az eredmények összefoglalása

1. *A hazai szakirodalmi előzmények, fejlesztési dokumentumok és szabályozási rendszer ismeretében meghatároztam egy kritériumrendszert, mely alapján viszonylag objektíven (pontozásos rendszer szerint) definiálhatók a hazai fürdővárosok.* A szakirodalom feldolgozásából kiderült, hogy az egészségturizmus a hazai jó adottságok és a termék használatát általánosan jellemző pozitívumok miatt kiemelt szerepet kap Magyarországon. A hazai egészségturizmus legjelentősebb célterületei a fürdővel rendelkező települések, ráadásul a kereslet legdinamikusabb növekedése is ezekhez a desztinációkhoz kötődik. Így nem véletlen, hogy egyre több település hirdeti magát fürdővárosként, azonban a kínált szolgáltatások mennyiségét és minőségét tekintve jelentős különbségek tapasztalhatók. Éppen ezért törekedtem azoknak a kritériumoknak a meghatározására, melyek alapján eldönthető, hogy az adott település joggal használja a fürdőváros jelzöt, vagy sem. Eszerint *fürdővárosnak tekinthető az a település, amely rendelkezik minősített gyógyvízzel, van egész évben nyitva tartó, minimum öt medencés, többféle szolgáltatást nyújtó fürdője, melyhez közvetlenül is kapcsolódik kereskedelmi szálláshely.* Emellett pihenésre alkalmas, attraktív környezetet tud biztosítani, és van a fürdőn kívül egyéb attrakció vagy programlehetőség, amely bővíti a kínálatot és hozzájárulhat a tartózkodási idő meghosszabbításához.

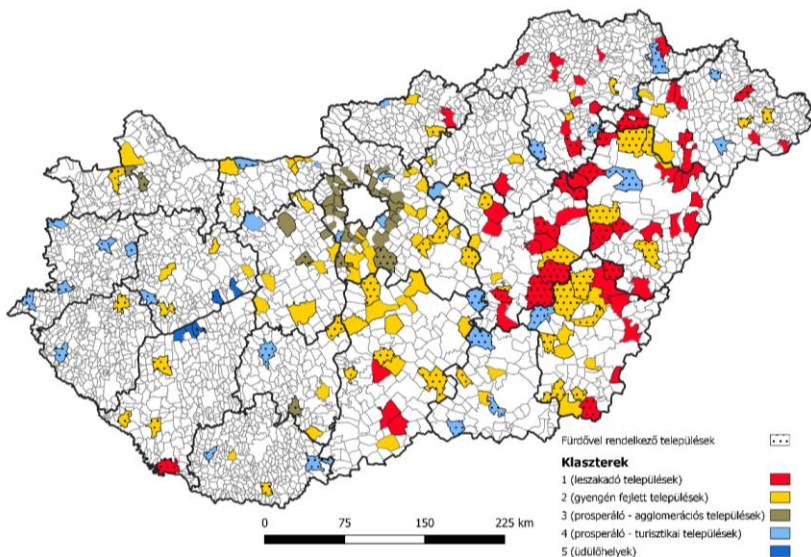
2. *A fürdővel rendelkező települések nem minden társadalmi-gazdasági indikátor esetében mutatnak jobb értékeket, mint a fürdővel nem rendelkező települések. Azaz a fürdő és az általa generált turizmus nem tud minden helyi társadalmi-gazdasági problémát megszüntetni.* A statisztikai adatok elemzése alapján az első hipotézis csak részben igazolódott, ugyanis az elemzésbe vont fürdővel rendelkező kisvárosok esetében általánosságban megfigyelhető volt – a turisztikai mutatók magától értetődő jobb teljesítménye mellett –, hogy sokkal jelentősebbek iparüzési adóbevételeik, a településre érkező támogatások mértéke, illetve pénzügyi mérlege kedvezőbben alakul, mint a vizsgálatba vont fürdővel nem rendelkező kisvárosokban. Nem annyira markánsan, de nagyobb volt a regisztrált vállalkozások és kiskereskedelmi üzletek száma is a fürdővel rendelkező

településeken. Ugyanakkor a munkanélküliség vagy elvándorlás szempontjából a fürdővel nem rendelkező települések voltak jobb helyzetben. Az eredmények alapján megállapítható, hogy bizonyos mutatók esetében (pl. a munkanélküliség vagy elvándorlás kapcsán) a település fekvése nagyobb szerepet kap, ezt a fürdő vagy a turizmus megléte nem tudja eléggé kompenzálni.

3. A kiválasztott mutatók adott intervallumra vonatkoztatott átlagértékei alapján a vizsgált fürdővárosok között is tapasztalhatók különbségek, nem alkottak egy homogén csoportot. Az elemzés során kirajzolódott öt klaszterből háromban is jelentős számmal előfordultak fürdővárosok. Csupán egy klaszterben domináltak (ahol a 30 kisvárosból 21 fürdőváros), ez a településcsoport a „prosperáló – turisztikai” nevet kapta. Az idetartozó településeken magas a vendégéjszakák száma és jelentős az operatív programok turisztikai fejlesztésekre fordítható forrásaiból származó bevétel. Ennek a településcsoportnak a legmagasabbak a bevételei és legkedvezőbbek önkormányzataik pénzügyi mérlege. A mutatók alapján mondhatjuk, hogy ide tartoznak a „*sikerés fürdővárosok*”. A részletesebben elemzett két mintaterület (Tiszakécske és Mórahalom) is ebbe a klaszterbe került (2. ábra).

Szintén 21 fürdőváros (és további 13 kisebb, szezonális fürdővel rendelkező település) tartozott az egyébként legtöbb kisvárost (90 db) magába foglaló „gyengén fejlett” elnevezésű csoportba. A klaszterbe tartozó települések esetében gyengék a turisztikai mutatók, magas az elvándorlás és előregedés mértéke. A települések hátrányos helyzetűek, az önkormányzatok bevétel-kiadás mérlege itt a legalacsonyabb. Tehát hiába rendelkezik az idetartozó települések több mint egyharmada kisebb-nagyobb mértékű egészségügyi turisztikai vonzerővel, a gyengébb forráskoncentrációs képesség és a mérsékelt turisztikai teljesítmény alapján ebbe a csoportba elsősorban a „*fejlesztendő fürdővárosok*” kerültek.

11 fürdőváros került a mutatók átlagértékei alapján legelmaradottabb települések csoportjába. Az idetartozó települések többsége a keleti országrészben, a Tiszántúlon helyezkedik el, a klaszter a „leszakadó települések” nevet kapta. Itt a legalacsonyabb a személygépkocsik száma és a személyi jövedelemadó mértéke. A települések többsége elvándorlással sújtott, itt a legmagasabb a munkanélküliség és a rendszeres szociális segélyben részesítettek száma, valamint a regisztrált bűncselekmények száma is. Mindezek alapján az idetartozó fürdővárosokat „*kevésbé sikerés fürdővárosoknak*” nevezhetjük. Ez nem minden esetben jelenti magának az attrakciónak a sikertelenségét, de ezeken a településeken a fürdő által generált pozitív társadalmi-gazdasági hatások eltörpülnek a makrokörnyezet hatásai mellett.

2. ábra: Az elemzésbe vont kisvárosok kategorizálása a mutatók átlagértékei alapján

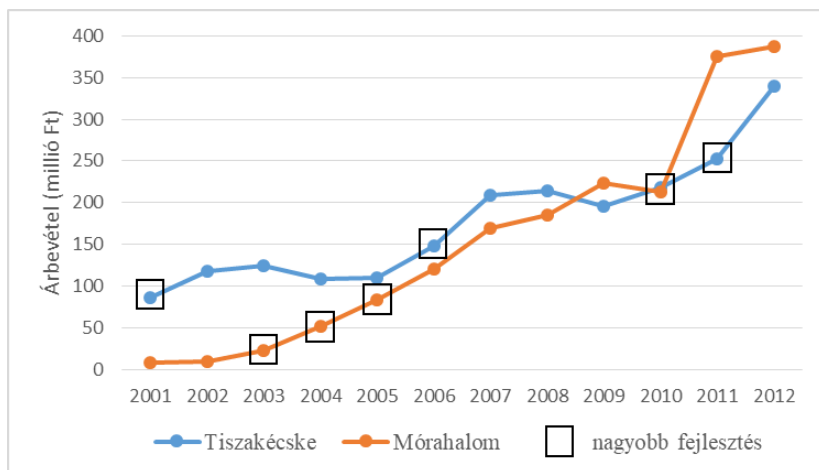
Szerkesztette: Kriska O.

4. *Bár ahogy fentebb is kiemeltem, a fürdő és az általa generált turizmus nem tud minden negatív tendenciát megszüntetni, ugyanakkor megállapítható, hogy hozzájárulhat az adott település pozitív társadalmi-gazdasági folyamatainak felerősítéséhez, illetve a negatív folyamatok mérsékléséhez.* A klaszteranalízis alapján megállapítható, hogy annak ellenére, hogy a leggyengébb mutatókkal jellemezhető klaszterben is voltak fürdővárosok, a klaszteren belül a fürdővel rendelkező települések szinte minden mutató esetében jobb átlagértéket adtak, mint az ugyanebbe a klaszterbe tartozó kontroll települések (a turizmushoz kapcsolódó mutatók mellett főként az újonnan épített lakások számát, település bevételeit, regisztrált vállalkozásokat, kiskereskedelmi egységeket tekintve). Emellett a fürdő szerepét a meglévő pozitív folyamatok felerősítésében Mórahalom esete is igazolja, hiszen a szomszédos, szintén pozitív vándorlási egyenleggel rendelkező Szeged szuburbanizációs zónájába tartozó települések közül a fürdővel rendelkező Mórahalom vándorlási rátája a legmagasabb.

5. *A két mintaterület fürdője a forgalmi adatok és a vendégelégedettség alapján sikeresnek tekinthető.* A Tisza-parti termálfürdő vendégforgalma a

vizsgált időintervallumban megduplázódott, a mórahalmi komplexumé pedig 12-szeresére nőtt, mely országos rekord. A bevételek az előbbi esetben majdnem négyszeresére, az utóbbi esetében pedig több mint 48-szorosára nőttek. Sikerük egyik titka a folyamatos fejlesztés, melyhez igyekeznek a pályázati lehetőségeket maximálisan kihasználni. A beruházások sikerét és szükségességét mutatja, hogy a jelentősebb beruházásokat a bevételek ugrásszerű növekedése követte mindkét fürdő esetében (3. ábra).

Mindkét településen a megkérdezett fürdőlátogatók alapvetően elégedettek voltak a fürdővel, a fürdők 1-től 5-ig történő értékelése során minden szempont átlagosan 4 fölötti értéket kapott. Általánosságban igaz, hogy a mórahalmi fürdő látogatói elégedettebbek voltak, mint a Tisza-parti fürdő látogatói. Tiszakécskén a vendégek a vízminőséggel, a környezettel és tisztasággal voltak a legelégedettebbek, Mórahalom esetében a medencék változatossága, a környezet és a személyzet kapta a legjobb értékeléseket.

3. ábra: A vizsgált fürdők bevételeinek alakulása és a nagyobb fejlesztések időpontja

Forrás: a fürdők adatközlése alapján saját szerk.

6. Még hasonló méretű városok hasonló fejlesztési intenzitást produkáló, jelentőségű és nagyságú fürdői esetében is tapasztalhatók a településen eltérő intenzitású társadalmi-gazdasági változások. A két mintaterületen elvégzett vizsgálatok (statisztikai adatok elemzése, tartalomlemzés, kérdőíves felmérések és interjúk anyagai) alapján a dinamikusabb fejlődés és a jelentősebb változások Mórahalomhoz kapcsolódnak. A város központjában elhelyezkedő fürdő fejlesztéseinek köszönhetően jelentősen nőtt a

komplexum vendégforgalma, mely szálláshelybővítést is generált. A település viszonylag gyorsan reagált a minőségi szálláshelyek iránti keresletre is, így a vendégéjszakák száma és a település idegenforgalmi adóbevétele dinamikus növekedést produkált. A település forrásallokációs képessége a többi fürdővároshoz képest (mind regionális viszonylatban, mind országos szintű, hasonló méretű települések között) kiemelkedő, mely azért is jelentős, mert az egészségturizmus esetében egy adott térség tőkevonzó képességének a siker szempontjából – mivel rendkívül forrásigényes – sokkal jelentősebb szerepe van, mint más turisztikai termékek esetén (AUBERT A. et al. 2012).

Mórahalmon a turisztikai élet felporzódása az épített környezetben is jelentős változásokat okozott, számos épület funkcióváltáson ment keresztül és a turizmus szolgálatába állt. A közszolgáltatások áthelyeződtek a fürdőtől távolabb, helyüket pedig kereskedelmi szálláshelyek, egészségturisztikai szolgáltatásokat nyújtó intézmények vették át. A fürdőhöz kapcsolódó épületek és a központi intézmények egységes arculattal várják a turistákat, fokozott figyelmet kap az infrastruktúra fejlesztése, a település tiszta, parkosított, virágos.

A turizmus fellendülésével több kulturális és közösségi programot, valamint sportolási és szabadidő-eltöltési lehetőséget hoztak létre, melyeket a turizmus pozitív hozadékaként a helyi lakosok is kiemelték. Az egyre vonzóbb kisvárosban nő a beköltözők száma, mely a városi alaprajz jelentős bővülését is eredményezte. Tehát Mórahalom a turizmus – elméleti részben kifejtett – valamennyi lehetséges pozitív társadalmi-gazdasági hatását élvezi, melynek háttérében elsősorban az áll, hogy a bevételeket visszaforgatva fejlesztették a város egészségét, vagyis a turizmusfejlesztést integrálták a településfejlesztésbe. Így tehát igazolódtott a hipotézis, miszerint *a fürdővárosok sikerének egyik kulcsa a turisztikai fejlesztések integrálása.*

7. A fürdővárosok turizmus-, illetve településfejlesztési stratégiáját nem csak méretük, funkcióik és turisztikai adottságaik befolyásolják. A vizsgált két mintaterület hasonló mérete és adottságai mellett is eltérő turizmus-, illetve településfejlesztési stratégia rajzolódott ki. A mórähalmi fürdő önkormányzati tulajdonú, így a fő vonzerő, valamint az ahhoz kapcsolódó egyéb turisztikai fejlesztések és a településfejlesztés az önkormányzat elképzelései alapján, egységesen, a helyi lakosok érdekeit is figyelembe véve történik. A kutatás alapján egyértelműen megállapítható, hogy a város fejlődése nem spontán folyamat, hanem tudatos tervezés eredménye.

Tiszakécske esetében a magánkézben lévő fürdő fejlesztései hasonló sikereket eredményeztek a komplexum forgalmának és bevételeinek növekedésében, mégis ennek a megnövekedett forgalomnak az egész településre, illetve turizmusfejlesztésre kifejtett hatása kevésbé érzékelhető.

Ennek háttérében elsősorban a település széttagoltsága és a döntéshozók eltérő fejlesztési prioritásai állnak. Tiszakécskén a turizmus fejlesztése a vizsgált időintervallumban nem volt elsődleges prioritás, így a turizmust támogató szakmai szervezetek, dokumentumok és intézményi háttér is hiányzott a településen. Ennek egy jelentős negatív következménye, hogy a turizmushoz kapcsolódó változások generálása nem tudatos, a hatások monitoringja nem következetes, mely a statisztikai adatok ingadozásában is tetten érhető. További negatív következmény a gyengébb forrásallokációs képesség, így a turisztikai kínálat bővítése, a város egységes arculatának kialakítása nem jellemző, mind a fürdő fejlesztései mind a hozzá kapcsolódó szálloda fejlesztése magántőke bevonásával valósult meg. Ezek alapján kijelenthető, hogy a turizmus pozitív hatásainak növelése szempontjából az önkormányzat aktív szerepvállalása, kooperációja meghatározó jelentőségű.

Tiszakécskén a központi, városi funkciók erősítése kap nagyobb hangsúlyt, míg Mórahalmon az integrált fejlesztésnek köszönhetően gyakorlatilag a turisztikai funkció erősítése hozta meg a központi funkciók erősödését.

8. A vizsgált mintaterületek lakosságának elégedettsége és a turizmus pozitív hatásainak érzékelése Mórahalom esetében jelentősebb.

Mórahalmon a fejlesztések óta a helyi lakosok identitása erősödött, büszkéek a település fejlődésére, jól érzik magukat a városban. A megkérdezett helyi lakosok 92%-a szeret a településen élni, kevesen költöznének el. Tiszakécske esetében a megkérdezett helyi lakosok 86%-a szeret a településen élni, 20%-uk tervezi, hogy elköltözik a településről. Tiszakécskén a nagyobb településméret, a fürdő periférikus elhelyezkedése azt eredményezi, hogy a turizmus pozitív hatásait a helyi lakosok kevésbé érzékelik. A megkérdezett tiszakécskei lakosok szerint a turizmus leginkább a város arculatát befolyásolta pozitívan, emellett növelte a városi adóbevételeket és a helyiek vendégszeretetét. Ugyanakkor a válaszadók többsége szerint az életszínvonalat, az ingatlanárakat, a programokat, a sportolási lehetőségeket nem befolyásolta, és számos pozitív hatás (pl. infrastruktúra fejlesztése) csak a fürdők környékén vagy a városközpontban érzékelhető. A tiszakécskei lakossági kérdőíves felmérés eredménye igazolta azt a hipotézist, miszerint *a turisztikai fejlesztések pozitív hatásai nem minden esetben terjednek ki a település egészére*, illetve a fürdőtől távolabb élő lakosok eltérően érzékelték a hatások mértékét és jellegét, mint a fürdő közelében élők.

9. A megnövekedett turisztikai forgalom negatív hatásai is érzékelhetők a helyi lakosok körében. Mórahalmon a válaszadók 40%-a nem örül a turisták jelenlétének a településen, és 45%-ukat zavarja jelenlétük valamilyen tevékenység során. Elsősorban a közlekedés és parkolás során, illetve a fürdőt

használókat a komplexum zsúfoltsága kapcsán. Emellett a fürdő szomszédságában élő interjúpartnerek más jellegű problémákra is tudtak példát mondani, ilyen volt a terület kisajátítás a turisztikai fejlesztések javára, vagy a hangos zenéből adódó konfliktusok. Ezek kapcsán érdekes adalék volt, hogy az érintett, stratégiai helyen lévő ingatlanok mind önkormányzati kézben vannak, így bár sérelem éri az ottlakókat, mégsem tudnak ellene tenni, hiszen azzal esetleg szolgálati lakásuk megtartását kockáztatnák.

A tiszakécskei lakosoknak a turistákkal kevesebb személyes kapcsolatuk van, annak ellenére, hogy itt az üdülőterület miatt hosszabb időre érkeznek (ezáltal jelentősebb hatást okozhatnak) a látogatók, mint Mórahalom esetében. Ennek persze előnye is érezhető, hiszen a megkérdezett helyi lakosok 91%-át semmilyen tevékenység során nem zavarja a turisták jelenléte.

Mindezek alapján kijelenthető, hogy a fürdő jelent valamiféle helyi energiát, a fejlődést lokálisan serkentő adottságot a hazai kisvárosok számára.

- *Az **első hipotézis**, miszerint a fürdőnek pozitív hatása van a települések társadalmi-gazdasági indikátoraira **részben igazolódott**, hiszen néhány mutató esetében a vizsgálatba vont fürdővel nem rendelkező települések mutattak jobb eredményt.*
- *A **második hipotézis**, miszerint a turizmus gazdasági-társadalmi szempontból pozitív hatásai nem minden esetben terjednek ki a fürdővárosok egészére, **igazolható**, hiszen Tiszakécske esetében csak a fürdő közelében élők és a turizmusban érintettek érezték a pozitív hatásokat.*
- *A **harmadik hipotézis**, miszerint a jelentősebb pozitív változásokat elérő fürdővárosok esetében a siker kulcsa a turisztikai fejlesztések integrálása, szintén **igazolható**, hiszen Mórahalom ezt alkalmazva sikeres modellként szolgálhat a hasonló adottságú települések számára.*

V. Az eredmények hasznosíthatóságának lehetőségei

A dolgozat eredményei többféleképpen is hasznosulhatnak.

- A kutatás elméleti hozadéka a fürdővárosok definiálása, mely a hazai fürdővel rendelkező települések besorolásánál, az idetartozó települések pontos lehatárolásánál, sőt akár későbbi pályázatok, fejlesztések figyelembevételénél (egyfajta minőségjelzőként) fontos lehet.
- A hatások vizsgálatának gyakorlati haszna, hogy általa meghatározható a turisztikai fejlesztések sikerességének mértéke, a változások pozitív és

negatív következményei, melyek a települések tudatos turizmus- és településfejlesztési törekvései számára adhatnak fontos adalékokat.

- A kutatásban alkalmazott módszertan hangsúlyozza a komplexitás fontosságát, hiszen a turizmus hatásait többféleképpen lehet értelmezni és érzékelni. Ez a komplexitás segítheti a későbbi vizsgálatok szemléletének, megközelítésének formálását.
- A kutatás módszertana, eredményei hasznosnak bizonyulhatnak más fürdővárosokban bekövetkezett változások vizsgálatára és konfliktusainak feltárásában, ezáltal a konfliktusok kezelésében és a megelőzés érdekében tett lépések meghatározásában.
- Az esettanulmányok eredményei hasznos támpontot nyújthatnak a fürdővárosok minél hatékonyabb működtetéséhez.

VI. A kutatás további lehetséges irányai

A kutatás eredményei újabb kérdéseket is felvetnek, így a vizsgálat többféleképpen is folytatható.

- A fürdőváros definíciót érdemes lenne további példák alapján tesztelni, illetve az elért pontszámok alapján további kategóriákat létrehozni (pl. nemzetközi jelentőségű fürdőváros, regionális jelentőségű fürdőváros).
- A változások nyomon követése és a helyi lakosok változó attitűdjének megismerése érdekében érdemes lenne a kutatást újból megismételni a már vizsgált településeken. Ennek kapcsán érdekes lehet az is, hogy mennyire tudtak alkalmazkodni a COVID-19 világijárvány jelentette kihíváshoz?
- A bemutatott két esettanulmány alapján látható, hogy még hasonló méretű települések esetében, a hasonló (fürdő)fejlesztések is más-más hatást válthatnak ki, ezért a továbbiakban érdemes lenne még több példát részletesen elemezni, annak érdekében, hogy a különböző fejlődési utak tanulságai szélesebb körben feltárhatóvá váljanak.
- Hasznos lenne a lakossági kérdőívek eredményeit is néhány mélyinterjúval tovább pontosítani. Az interjúzás során első sorban a településről elköltözőket és az oda újonnan beköltözőket lenne érdemes megcélozni.
- Érdemes lenne ugyanezt a kutatást elvégezni kisebb, monofunkciós fürdővárosokban is, és az eredményeket összehasonlítani a vizsgált (nem kifejezetten monofunkciós) fürdővárosokban végzett kutatási eredményekkel. Ez megkönnyítené a fejlesztések hatásai és a településeken bekövetkezett változások ok-okozati összefüggéseinek feltárását.

Az értekezés témakörében megjelent publikációk

1. **MARTYIN Z.**–BOROS L. 2012: A turizmus szerepe Mórahalom fejlődésében. – Közép-Európai Közlemények 5. 2. pp. 145–158.
2. **MARTYIN Z.** 2012: A termál- és gyógyfürdők szerepe a határon átnyúló turizmusban. – Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei 4. 3. pp. 155–162.
3. **MARTYIN Z.** 2012: Mórahalom turisztikai vonzerői. – In. PÁL V. (szerk.): A társadalomföldrajz lokális és globális kérdései. SZTE TTIK Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék, Szeged. pp. 280–290.
4. **MARTYIN, Z.** 2013: Tourism and local development – The case of Mórahalom. – Geographica Timisiensis 22. 2. pp. 49–64.
5. **MARTYIN Z.** 2013: A vajdasági fürdők megítélése – látogatói- és szakértői vélemények alapján. – In. JÓZSA K.–NAGY GY.–DUDÁS R. (szerk.) Geográfus Doktoranduszok XIII. Országos Konferenciája. SZTE TTIK Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék, Szeged (CD kiadvány) Paper: 18.
6. **MARTYIN, Z.** 2013: Developments and costumer satisfaction at spa of Mórahalom. – In. ILIES, A.–KOVÁCS, Z.–KOZMA, G.–POPA, N. (eds.): Regional development and cross border cooperation. Universitatii din Oradea, Oradea. pp. 38–45.
7. **MARTYIN Z.** 2014: A mórähalmi gyógyfürdő a látogatói vélemények tükrében. – In. BOROS L.–JÓZSA K. (szerk.): Geográfus Doktoranduszok XII. Országos Konferenciája. SZTE TTIK Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék, Szeged (CD kiadvány). pp. 84–100.
8. **MARTYIN Z.** 2014: Tanyaközpontból élhető kisváros – Mórahalom fejlődése. – A Falu 29. 1. pp. 61–72.
9. **MARTYIN Z.** 2015: A turizmus hatása egy kisváros funkcionális változásaira – Mórahalom példája. – Településföldrajzi Tanulmányok 2. pp. 135–148.
10. **MARTYIN Z.** 2015: Mórahalom mint dinamikusan fejlődő fürdőváros. – In. GALAMBOS I.–MICHALKÓ G.–TÖRZSÖK A.–WIRTH G. (szerk.): Fürdővárosok. Magyar Földrajzi Társaság, Történelmi Ismeretterjesztő Társulat Egyesület, Budapest. pp. 119–134.
11. **MARTYIN, Z.** 2015: A dynamically developing Hungarian spa town: Mórahalom. – European Journal of Geography 6. 1. pp. 37–50.

Egyéb publikációk (válogatás)

1. **MARTYIN Z.**–BOROS L.–PÁL V. 2013: Az ipar mint turisztikai vonzerő – Nemzetközi példák és hazai lehetőségek. – In. MICHALKÓ G.–RÁTZ T. (szerk.): Jó(l)lét és turizmus: utazók, termékek és desztinációk a boldogság és a boldogulás kontextusában. Turizmus Akadémia 6. Székesfehérvár–Budapest. pp. 159–168.
2. BOROS, L.–**MARTYIN, Z.**–PÁL, V. 2013: Industrial tourism – trends and opportunities. – Forum Geografic 12. 1. pp. 108–114.
3. KOVÁCS, I.–**MARTYIN, Z.** 2013: Thematic routes in Szabolcs-Szatmár-Bereg county according to the visitors' opinion. – Forum Geografic 12. 2. pp. 219–225.
4. PÁL V.–BOROS L.–**MARTYIN Z.** 2014: Ipari turizmus és települési arculatváltozás. – In. Tózsá I. (szerk.): Turizmus és településmarketing. BCE Gazdaságföldrajz és Jövő kutatás Tanszék, Budapest. pp. 183–195.
5. SÜLI D.–**MARTYIN-CS. Z.** 2017: A közösségi média szerepe a fesztiválturizmusban – a Szegedi Ifjúsági Napok és a Green Future példáján. – Turizmus Bulletin 17. 3-4. pp. 24–32.
6. SÜLI D.–**MARTYIN-CS. Z.** 2018: A fesztiválok szerepe a település imázsának alakításában. – In. CSAPÓ J.–GERDESICS V.–TÖRŐCSIK M. (szerk.): Generációk a turizmusban. I. Nemzetközi Turizmusmarketing Konferencia: Tanulmánykötet. PTE Közgazdaságtudományi Kar, Pécs. pp. 97–108.
7. SÜLI D.–TÓTH B.–NAGY GY.–**MARTYIN-CS. Z.** 2019: Az utazással kapcsolatos attitűdök és vélemények Magyarországról mint turisztikai desztinációról az Y és Z generáció körében. – In. CSAPÓ J.–GONDA T.–RAFFAY Z. (szerk.): Turizmus, fogyasztás, generációk. II. Nemzetközi Turizmusmarketing Konferencia: Tanulmánykötet. PTE Közgazdaságtudományi Kar, Pécs. pp. 20–34.
8. **MARTYIN-CS. Z.**–SÜLI D. 2019: Határmenti térségi kapcsolatok elemzése a délvidéki idegenforgalom jelene és jövőjének tükrében. – In. VÁRALJAI A. (szerk.): Interkulturális ifjúsági együttműködési mozaikok a határokon átnyúló régióban. JATEPress, Szeged. pp. 25–37.
9. SÜLI, D.–**MARTYIN-CS. Z.** 2020: The impact of social media in travel decision-making process among the Y and Z generations of music festivals in Serbia and Hungary. – TURIZAM: International Scientific Journal 24. 2. pp. 79–90.